
Maďarské politické strany a řešení otázky národnostních menšin po roce 1989

Petr Morvay

Předpoklady vzniku politické plurality v Maďarsku po roce 1989

K přechodu k demokratickému parlamentárnímu systému došlo v Maďarsku postupně a pozvolna. V letech 1988–1989 byl tento proces charakterizován na jedné straně rozkoly uvnitř vládnoucí komunistické strany a následně jejím rozpadem, spojeným se vznikem Maďarské socialistické strany z jejího proreformního křídla. Na straně druhé se postupně formulovaly dnešní hlavní nesocialistické politické strany z jednotlivých skupin názorově a organizačně již do značné míry diferencované opozice. Obě strany – vládní i opozice – se za jednacím stolem dohodly na scénáři dalšího vývoje. Maďarské volby v roce 1990 měly již platnost pro řádné čtyřleté volební období, což umožňovala poměrná vyzrálost politického spektra. Ta byla potvrzena i dalšími volbami v roce 1994, v nichž se do Parlamentu dostalo stejných šest stran jako před čtyřmi lety (podstatně se však změnil poměr sil a vztahy mezi nimi).

K pochopení maďarského politického vývoje a k rozložení politické scény po roce 1989 je přitom nutné uvést ještě jednu věc. Jako ve většině postkomunistických zemí nelze ani v Maďarsku politickou scénu popsat jen pomocí klasických pojmů pravice a levice nebo konzervativní, liberální a socialistický. V Maďarsku sahají kořeny tohoto jevu minimálně do dvacátých let tohoto století, tj. k rozštěpení demokratické politické i kulturní elity na dva velké myšlenkové proudy – na tzv. urbánní a lidový. Jejich vznik se váže k jakési schizofenii demokratických a promodernizačních sil v potrianonské situaci.

Část demokratické elity, zklamaná poválečným postojem západních demokracií, považovaných do té doby za následovníhodný příklad, se odvrací od všeobecného prosazování západního liberálního modelu k ideji jakési (nejen levicově chápané) třetí nebo maďarské cesty. Přitom zdůrazňuje národní a lidová specifika a hodnoty. Toto myšlení lze opět velmi zjednodušeně charakterizovat jako ztotožnění národa s etnikem (přirozenou komunitou, do níž se člověk narodí, organické pojetí národa) a smazávání pojmů politického a kulturního národa. Z tohoto pojetí např. vyplývá i etatističtější a kolektivističtější myšlení a politická praxe. K tomu je nutné ještě dodat, že otázka národa vždy hrála a dodnes hraje v novodobé maďarské politice a kultuře jednu z ústředních rolí, a to bez ohledu na stranickou příslušnost.

Naproti tomu urbánní (liberální) pojetí považuje národ za společenství alespoň částečně volitelné a odmítá osudovost a neměnitelnou danost příslušnosti k němu. (Souvisí to mj. i s tím, že liberálnější část městské, hlavně budapešťské střední vrstvy, dodnes typického zázemí urbánních, většinou tvořili asimilovaní Židé a Němci.) Odmítá také podstatné odchylky od vývoje k západnímu modelu liberální společnosti. Důraz klade na jedince a jeho individuální práva, a to i ve vztahu k maďarským menšinám v zahraničí.

Obě tendence byly přitom většinou promodernizační. Modernizace (vyrovnání se Západu) chtěly však dosáhnout různými cestami. Obě tendence byly také alespoň částečně

v opozici vůči horthyovskému systému. Diferenciace z dvacátých let přetrvává a působí v oslabené a pozměněné podobě ve vědomí maďarské politické a kulturní elity dodnes. Působila již v protikomunistickém disentu (v té době dokonce podněcovaná vládnoucí stranou) a byla jedním z faktorů působících při utváření systému více stran na konci osmdesátých let.

Politické strany a jejich menšinové a zahraničněpolitické koncepce

Po volbách v roce 1990 nový maďarský Parlament vytvořilo šest stran. Maďarské demokratické fórum (MDF) získalo v Parlamentu z 386 křesel 164 poslaneckých míst (42,49 % mandátu), Svaz svobodných demokratů (SZDSZ) 92 míst (23,83 %), Nezávislá strana maloroľníků (FKGP) 44 míst (11,4 %), Maďarská socialistická strana (MSZP) 33 míst (8,55 %), Svaz mladých demokratů (FIDESZ) 21 míst (5,44 %), Křesťanskodemokratická lidová strana (KDNP) 21 míst (5,44 %). Řady poslanců v Parlamentu ještě doplnilo 10 lidí, kteří kandidovali jako nezávislí nebo za více stran společně. (Maďarský volební systém je kombinací systému poměrného a většinového, a proto konečné rozložení sil v Parlamentu neodráží přesně skutečnou společenskou podporu jednotlivých stran a směrů.)

Volby v roce 1990 byly z velké části sbojovjem mezi MDF a SZDSZ, s určitými výhradami interpretovatelným také jako boj dvou již vzpomenutých linií, lidové a urbánní. Vládu vytvořilo MDF společně s FKGP a KDNP, ministerským předsedou se stal předseda MDF József Antall.

Vládní strany charakterizovaly samy sebe jako síly pravice až středu, konzervativní, křesťansky a národně orientované. Rozhodující slovo ve vládě mělo MDF. Další dvě vládní strany byly uskupeními s programy vyhraněnými na určitý omezený okruh problémů, bez významnějšího intelektuálního zázemí a bez výrazných osobností, v otázkách menšin a zahraniční politiky byly ve vleku MDF.

Maďarské demokratické fórum (MDF)

Maďarské demokratické fórum vzniklo jako politická strana oficiálně v září 1988. Tehdy bylo ještě výrazně hnutím postaveným na širokém společenském základě, a to bez jednotné, kompaktní ideologie. Až do počátku roku 1990 hlásalo politiku dohody s částí staré mocenské elity a v praxi se jí snažilo uskutečňovat. Těžko vymezitelným politickým hnutím se širokým záběrem zůstalo MDF ještě několik let po svém vzniku. V praxi zahrnovalo mnoho skupin a orientací – od pravicových konzervativních až mírně nacionalistických (hlásících se částečně k dědictví meziválečného režimu) přes tzv. národní liberály až k v podstatě levicovému, „plebejskému“ proudu. Ve všech těchto směrech disponovala strana rozsáhlým intelektuálním zázemím.

Vítězstvím ve volbách všeobšáhly charakter strany jen zesílil. K zjevné homogenizaci začalo docházet až od počátku roku 1993, a to postupným odchodem jak extrémně pravicových sil, tak části liberálních a levicově orientovaných osob. Proces ujasnění vlastní politické orientace a vytváření konsekventní politické praxe však ve straně není plně dokončen ani dodnes. Platí to i přes to, že se začátkem roku 1996 původní MDF rozštěpilo na dvě další strany. První skupina, která si uchovala jméno MDF, je většinou charakterizována jako lidové národní křídlo. Druhá skupina, orientací liberálně-konzervativní, tvořená z velké části známými osobnostmi bývalé vlády premiéra Antalla, založila novou stranu. Nepodařilo se jí však prozatím zabezpečit pro tuto stranu potřebné voličské zázemí a je nepravděpodobné, že by jako strana mohla v budoucnu hrát důležitější roli.

Z našeho hlediska je podstatné, že se zmíněná vnitřní názorová rozpolcenost MDF nejméně ze všeho vztahovala na velmi široce pojatou tzv. národní otázku, včetně problému maďarských menšin v zahraničí. Základní vychozí bod přístupu MDF, a tím i celé vládní koalice byl charakteristicky vyjádřen jednou větou programového prohlášení nastupujícího

premiéra Antalla, podle níž chce být duchovním premiérem patnácti milionů Maďarů, tj. i těch, kteří žijí za hranicemi Maďarska.

Toto prohlášení nebylo projevem irendentistických snah, jak bylo často interpretováno. Všechny parlamentní strany se v Maďarsku alespoň verbálně vyslovily pro přijetí stávajících hranic ve střední Evropě jako dané reality, kterou není dobré zpochybňovat. Antalovo prohlášení však deklarovalo vládními stranami chápanou duchovní, kulturní a do určité míry i politickou jednotu všech Maďarů bez ohledu na státní příslušnost a jednoznačnou propojenost maďarské zahraniční, ale i vnitřní politiky s otázkou menšin. Otázka menšin byla definována jako jedna ze tří základních priorit maďarské zahraniční politiky. Dalšími dvěma byly euroatlantická integrace a dobré vztahy se sousedními státy. Došlo-li – zdánlivě nebo opravdu – ke křížení těchto priorit, vláda často reflexivně dávala přednost problému menšin. Prohlášení rovněž prezentovalo, že se maďarské menšiny a vztah k nim stanou zároveň i prioritním předmětem politického boje mezi stranami, vládou a opozicí i částmi kulturní elity a hromadných sdělovacích prostředků v Maďarsku samotném.

Politická diferenciacie uvnitř menšinových společností přitom do značné míry kopírovala politickou diferenciaci v Maďarsku, ať už se to projevovalo ve formě více menšinových stran v jedné zemi (např. na Slovensku),¹ nebo uvnitř jedné veliké menšinové organizace (např. v Rumunsku).² Mezi stranami vládní koalice a jim blízkou menšinovou politickou elitou došlo často k značné symbióze.³

Maďarská vláda, vedená v letech 1990–1994 MDF, se snažila činnost a politická vystoupení reprezentace menšin usměrňovat a koordinovat, sladit je se svými představami a záměry. I když to nebyly záměry, jaké jí připisovali nacionalističtější politici sousedních národů. Vláda finančně, politicky i prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků velmi výrazně podporovala tu část menšinové politické elity, která se chovala podle jejich představ. Naopak skupiny jinak smýšlejících menšinových politiků, které např. přímé zasahování odmítaly, se maďarská vláda pokoušela izolovat a oslabovat. Vládě blízcí menšínoví politici se na oplátku účastnili politického boje v Maďarsku a často podporovali koalici v jejich střetech s opozicí.

Základem a zároveň vytyčeným cílem menšinové koncepce MDF bylo získání garancí pro přetrvání a rozvoj maďarských menšin v sousedních zemích cestou zabezpečení možnosti jejich relativně autonomního vývoje v rámci jinnárodního společenství, autonomního alespoň v oblastech důležitých pro život a přežití těchto maďarských komunit, např. v oblasti školství a kultury. Tento vývoj měl být zabezpečen uznáním kolektivních práv menšin⁴ jak politickými elitami sousedních států, tak mezinárodními institucemi. V rámci kolektivních práv mělo být uznáno také právo menšin na autonomii nebo samosprávu různého druhu či stupně, počínaje kulturní, včetně školské až po omezenou administrativní, popřípadě územní. Mezistupněm a zároveň i předpokladem k dosažení konečného cíle mělo být rozvinutí a posílení již existujících menšinových institucí, školství, hromadných sdělovacích prostředků, výchovy menšinové inteligence a politických kádrů (např. formou podpory studia v Maďarsku), popřípadě pomoc při rozvíjení ekonomických aktivit příslušníků menšin. Dalším požadavkem bylo odstranění všech administrativních i politických překážek, bránících volnému rozvíjení vztahů mezi menšinou a mateřským státem.

Až potud lze uvedené základní cíle menšinové politiky MDF s menšími obměnami považovat také za základní deklarované cíle menšinových koncepcí opozičních stran předcházejícího maďarského Parlamentu – SZDSZ, FIDESZ a MSZP. Jejich kritika vládní menšinové politiky (respektive vládní zahraniční politiky) a jimi nabízené alternativy, se i proto týkaly spíše cesty a politické praxe vedoucí k dosažení vytyčených cílů.

Svaz svobodných demokratů (SZDSZ)

Svaz svobodných demokratů vytvořily původně nejradiálněji složky dřívějšího disentu. Zpočátku to bylo širší hnutí liberálně smýšlejících osob od pravicových, liberálně-kon-

zervativních až po sociálně-liberální. Dnešní orientace je nejspíše charakterizovatelná jako liberální střed. Strana má velmi rozsáhlé intelektuální zázemí i silné pozice v hromadných sdělovacích prostředcích. Klade velký důraz na samosprávní princip v politice (např. na silné místní samosprávy). Její protivníci jí vytýkají malé pochopení pro problémy menšin i tzv. národní otázku, jakož i určitý idealismus ohledně možností jejich řešení. Podobně jako mnoho liberálních stran a ideologií se i SZDSZ možná až příliš spoléhal na to, že se prosazením, respektive prosazováním demokratických a liberálních principů problémy menšin samy automaticky vyřeší. SZDSZ se špatně teoreticky i v politické praxi vyrovnává s kolektivistickými, iracionálními ideologiemi a s jejich vlivem na politiku.

SZDSZ vytýkal vládě především to, že se sice snažila pro menšiny získat co nejvíce samostatnosti na administrativě daného státu, avšak zároveň je stále více připoutávala k sobě. Podle SZDSZ by cílem maďarské politiky mělo být pomoci menšinám k tomu, aby se mohly postavit na vlastní nohy, staly se politicky i ekonomicky silnou, uvědomělou komunitou občanů, schopnou v daném státě pomoci spojenectvím s demokratickými stranami většinové komunity a pod vedením vlastní politické reprezentace dosáhnout svých cílů, prosadit a zabezpečit svá práva, včetně – jako možného konečného cíle – práva na samosprávu.

Své cíle a zájmy si přitom menšina pomocí své kulturní i politické elity musí stanovit sama. Maďarsko je pak povinno pomáhat jí při jejich dosažení v tom případě, pokud o to bude požádáno a pokud se tyto cíle nebudou rozcházet s jeho vlastními zahraničněpolitickými zájmy. Menšiny si mají samy určit, co potřebují a také čeho a jakou cestou je v dané zemi za stávající situace možné dosáhnout.

Dlouhodobé a hlavně krátkodobé cíle by podle SZDSZ měly být stanoveny tak, aby byly přijatelné i pro demokratické síly většinového národa dané země. S těmito silami (samozřejmě pokud je najde) by měla menšinová politická reprezentace úzce spolupracovat, její politika by se měla stát součástí i oporou demokratizačních a protržních procesů ve státě, v němž žijí. Demokratizační procesy jsou v zájmu menšin. Dosažení samosprávního statutu pro menšiny např. není možné bez rozšíření a uplatnění principu demokratické samosprávy v celé dané společnosti. Stejně důležitá jako podpora menšin je i řešení vztahů se sousedními národy. Menšiny tomu nesmějí překážet. I proto je v rámci menšin nutné podporovat umírněné síly, schopné politického kompromisu. Finanční pomoc pro menšiny je třeba zaměřit hlavně na podporu formování občanské společnosti (včetně prosazení jejich principů v oblasti kultury a školství) a na rozvoj prosperující tržní ekonomiky v menšinových oblastech. Důraz na ekonomickou pomoc menšinám, na podporu jejich podnikání a na ekonomické propojení Maďarska s menšinovými oblastmi sousedních států je specifickým a charakteristickým rysem menšinové koncepce SZDSZ.

Svaz mladých demokratů (FIDESZ)

Svaz mladých demokratů byl ve svých počátcích radikálně demokratickou a liberální generační stranou. Na rozdíl od SZDSZ však jeho představitelé nebyli tak jednoznačnými exponenty urbánního směru politického myšlení. FIDESZ dlouho vystupoval v roli strany stojící mimo tento tradiční konflikt a snažící se obě linie smířit. Jako strana mladých nadějných politiků se sklonem k alternativním řešením, politiků, schopných věcného, profesionálního přístupu k problémům a schopných oprostít se od negativních tradic a ideologických vazeb maďarské politiky, slavil FIDESZ v Maďarsku dlouho zasloužené úspěchy.

Do počátku roku 1994 však stranu postupně plně ovládlo její konzervativnější, národně-liberální křídlo a představitelé jiných směrů stranu postupně opustili. FIDESZ se ve své politické teorii i v praxi vzdálil SZDSZ a přiblížil se k liberálnímu křídlu tehdejší MDF.

Menšinová koncepce FIDESZ se dlouho podstatně nelišila od představ jejího liberálního spojence SZDSZ. Důraz kladla na podporu liberálních, umírněnějších skupin v rámci menšin, na jejich spolupráci s demokratickými silami většinové společnosti a vůbec na podporu demokratických trendů v sousedních zemích. FIDESZ však věnoval menšinám vždy větší

pozornost a připisoval jim větší význam než SZDSZ. Vnitřní proměnou strany se do značné míry změnila i její menšinová politika, která se v koncepci i v praxi začala podobat přístupu MDF. Platí to hlavně pro období po roce 1994, kdy se obě strany shodně ocitly v opozici.

Maďarská socialistická strana (MSZP)

Určit menšinovou koncepci MSZP je obtížné. Vyplývá to ze samotného charakteru této strany, která je z hlediska menšinové politiky (a nejen jí) jakýmsi konglomerátem tří proudů. Urbánně-lidové dělení se táhne napříč stranou a vymezuje v ní dvě uskupení patřící k jednomu či druhému směru. Třetím jsou tzv. pragmatici nebo technokraté (často liberálního zaměření), kterým jsou (možná ještě reflex z komunistického období?) problémy menšin v podstatě cizí a kteří celou kauzu považují při uskutečňování svých zahraničněpolitických snah za nepříjemnou zátěž, jíž je však nutné věnovat se hlavně z vnitropolitických důvodů. K této skupině má např. podle některých pozorovatelů blízko i současný ministr zahraničí L. Kovács.

Až do předvolebního období v roce 1994 se tyto rozpory příliš neprojevovaly, prakticky chyběly jakékoli výraznější projevy strany v oblasti menšinové politiky. V předvolební kampani kritizovala MSZP, stejně jako SZDSZ dosavadní vládní menšinovou politiku. Obě strany slibovaly její změnu a vyloučení menšinové otázky z vnitropolitického života země. MSZP také přišla s myšlenkou nutnosti jakéhosi historického vyrovnání se sousedními národy a přislíbila rychlé uzavření základních bilaterálních smluv se sousedními státy.

Menšinová otázka v maďarské politice v období před parlamentními volbami v květnu 1994

Vládní koalice vedená MDF si po prvním období svého působení, tj. přibližně od počátku roku 1993, začala více uvědomovat mezinárodněpolitické souvislosti své menšinové politiky a negativní dopad svých případných chybných kroků na vztah se sousedními státy a na postavení Maďarska z hlediska euroatlantické integrace. Ve vládní politice byla v této době patrná snaha o kompromisnější přístupy i o určité odpoutání se od radikálnějších proudů menšinových politických elit. Tato snaha postupně mizela s blížícím se termínem voleb, ale i díky vnitropolitickému vývoji v sousedních státech. Souběžně s postupujícím poklesem popularity stran vládní koalice ke konci jejich čtyřletého vládního období se tyto strany a vláda snažily stále více odvádět pozornost od svých domácích neúspěchů též nastolováním problémů menšin. Tato snaha přispěla částečně a mimovolně k dalšímu vyhrcování těchto problémů (jinak nemalých a reálných) a občas i k radikálnějším krokům k zabezpečení jejich opravdových nebo předpokládaných potřeb.

Aby mohla vláda vedená MDF prokázat odůvodněnost svých kroků a celkového směřování své politiky, opírala se opět stále více o nejradikálnější politické síly v rámci menšin. V praxi to často znamenalo dávat přednost těm menšinovým představitelům, kteří vlastní politikou, nebo spíše způsobem předkládání svých požadavků sami přispívali k vyostřování situace, čímž často sami bránili řešení problémů a zhoršovali mezinárodní vztahy. Radikálnější menšinová (stejně jako většinová) politici měli přítom na udržení určitého stupně napětí zájem, protože jim zároveň odůvodňovali svou vlastní existenci.⁵

Vládní politika se vyznačovala mnohdy nereálným odhadem situace a skutečných možností nejen ve vztahu k sousedním státům a k západním zemím (které přes veškeré své snažení nedokázala přimět k významnější podpoře svého úsilí ve věci menšin), ale i podpory své menšinové politiky u domácího obyvatelstva. Původní zájem a spolicitění s Maďary ze sousedních zemí, koncem osmdesátých let charakteristický i pro širší vrstvy obyvatelstva, se v Maďarsku během vlády koalice vedené MDF postupně stále více vytrácel a místo něho naopak nastoupilo znechucení.

Značná část veřejnosti špatně snášela, že vláda podle jejího názoru věnovala menšinám až příliš mnoho pozornosti, a to na úkor řešení vnitřních problémů. A přitom přes své veškeré úsilí nedosáhla podstatného zlepšení situace menšin. Nezlepšily se ani vztahy ze sousedními zeměmi, což vláda také slibovala. Za přehnanou považovala domácí maďarská veřejnost finanční pomoc poskytovanou menšinám, špatně nesla nejasnosti a skandály doprovázející poskytování a rozdělování podpor. Situaci zhoršovala rovněž migrace Maďarů ze sousedních států, zvláště z bývalé Jugoslávie a z Rumunska, představující příliv vážných (levných) konkurentů na pracovní trh, hrozbu růstu zločinnosti atd., což přispívalo k dalšímu růstu nevráživosti obyvatelstva v Maďarsku vůči Maďarům v zahraničí.

Vládní politika vlastně paradoxně vzbudila dojem, že by se menšiny bez pomoci Maďarska neudržely na nohou, a proto vyžadují neustálou péči a podporu. Před blížícími se volbami v roce 1994 reagovaly vládní strany na svou, výzkumy veřejného mínění předznamenanou volební prohru tím, že na své hlavní protivníky (SZDSZ a MSZP) stále více útočily pomocí národně-nacionálních argumentů. Např. předpovídaly, že tyto strany po svém nástupu k moci přestanou menšiny podporovat a že v zájmu formálního urovnání vztahů se sousedními státy (čili pro podepsání již dlouho projednávaných základních bilaterálních smluv) budou ochotny uznat menšinovou otázku za vnitřní záležitost těchto zemí. Tuto obavu mimochodem sdílela i většina menšinových předáků. Vládou značně využívaná národní argumentace však spíše vyvolala opačný efekt a spolu s mnoha dalšími faktory přispěla k její výrazné volební porážce.

Menšinová politika vlády premiéra Horna od poloviny roku 1994

Ve volbách v květnu 1994 se do Parlamentu dostalo stejných šest stran jako v roce 1990. Nové rozložení sil vypadalo následovně; z celkem 386 mandátů jich získala MSZP 209 (54,15 %), SZDSZ 69 (17,88 %), MDF 38 (9,84 %), FKGP 26 (6,74 %), KDNP 22 (5,7 %) a FIDESZ 20 (5,18 %).

Vládu vytvořily po dlouhých jednáních MSZP a SZDSZ. Obě strany chápaly vzniklou sociálně-liberální koalici jako řešení z nouze, které neodpovídá „vkusu“ ani jednoho ze zúčastněných partnerů. Bývalý nejradikálnější disident se v ní spojil s nástupci bývalé komunistické strany. Proti vládě se utvořila početně slabá opozice, složená z převážně konzervativně, národně orientovaného, velmi volného spojení MDF, FIDESZ a KDNP s obnovenou formou populistické, v rámci klasického spektra politicky těžko zařaditelné FKGP.

Menšinová politika MSZP (včetně politické praxe) je dodnes výsledkem boje jednotlivých ideových směrů uvnitř strany. Ujasnění a stabilizace poměru a vlivu jednotlivých vnitřních frakcí MSZP stále ještě není u konce. Každá z nich přitom reprezentuje i jiný přístup k otázce menšin. Konečný výsledek společného působení mnoha faktorů se proto navenek v menšinové politice projevoval zvláště v prvním roce vlády zmateně a nekonzistentně, často řadou navzájem protichůdných kroků a postojů různých představitelů strany.

Lidové (národní) křídlo strany (podle odhadu některých pozorovatelů k němu patří asi čtvrtina socialistických parlamentních poslanců) si v mnohém dobře rozumí s částí dnešní opozice (MDF a FIDESZ). Těsnějšímu sblížení zatím však brání především skutečnost, že tzv. lidové v MSZP zároveň většinou patří k nejlevicovějšímu křídlu strany.

Výraznější národní rétorika MSZP v poslední době je důsledkem i restriktivní ekonomické politiky, kterou je nucena přes svou levicovou orientaci provádět. Díky dopadu této politiky na životní úroveň většiny obyvatelstva výrazně klesá popularita této strany. Část stranické elity se s cílem zastavit pokles podpory veřejnosti uchyluje k národní argumentaci. Odpovídají tím zároveň i na poměrně jednotnou kritiku opozičních stran, nesoucí se výrazně v duchu národních argumentů.

Obě současné vládní strany (MSZP i SZDSZ) před samotnými volbami velmi důrazně odmítaly tvrzení, že by neměly dostatek pochopení pro problémy Maďarů v zahraničí a že by chtěly v případě svého vítězství omezit jim poskytovanou pomoc. Pochopily, že tato

otázka nepřestane mít ještě dlouhou dobu vnitropolitický význam. Pochopily, že by se jejím podceněním, popřípadě omezováním podpory menšinám, výrazně zvýšila jejich politická zranitelnost. Nelze totiž vyloučit ani nový posun veřejného mínění v této otázce.

Během zatím dvou let koaliční vlády premiéra Horna zůstala proto celková výše materiální podpory menšin prakticky zachována. Změnila se však částečně struktura poskytování této pomoci a těžiště podpory bylo přeorientováno spíše na umírněnější politická uskupení v rámci menšin.⁶

Vláda výrazně omezila vliv menšinových politických reprezentací na maďarskou vnitřní i zahraniční politiku. To se projevilo např. i tím, že s nimi nebyla přímo průběžně koordinována příprava základní maďarsko-slovenské smlouvy. Těžiště podpory poskytované menšinám by mělo v budoucnu spočívat v pomoci při budování jejich ekonomické existence a prosperity. Na jedné straně tím chce vláda zabránit další migraci směrem do Maďarska. Na druhé straně by tato podpora měla pomoci menšinám zajistit si potřebné zázemí i váhu k růstu svého politického významu v daných zemích. Tento postup by měl přispět i k úspěchu při prosazování jejich požadavků. Vytýčené cíle vlády však výrazně omezují konkrétní nedostatek financí, s nímž se Maďarsko potýká.

V zahraniční politice vlády premiéra Horna získala prioritu snaha o integraci do euroatlantických struktur, jejíž podmínkou je zlepšení vztahů se sousedními státy a jakási stabilizace středoevropského prostoru. K dosažení výrazných mezinárodněpolitických úspěchů nutí vládu i zhoršující se ekonomická a sociální situace v zemi. Že jí přitom nejde jen o dosažení deklarativní, demonstrativní dohody za každou cenu – jak jí např. vytýká opozice –, dokazuje i prozatímni neúspěch dosavadních jednání o uzavření obdoby základní slovensko-maďarské smlouvy s Rumunskem právě na otázce garance práv tamní maďarské menšiny rumunskou vládou.

Možná rizika v dalším vývoji problému maďarských menšin ve střední Evropě

Pravděpodobný další vývoj postavení maďarských menšin ve střední Evropě lze odhadnout jen velmi těžko. Závisí totiž v první řadě na politickém vývoji v zemích, v nichž se menšiny nacházejí, a ten je v případě Slovenska, Srbska, Rumunska i Ukrajiny nejednoznačný. Rumunsko, Srbsko a střídavě i Slovensko pokračují v uskutečňování svého dlouhodobého programu vytváření homogenního národního státu. V těchto zemích jsou dnes u moci levicově-nacionalistické koalice, které jsou v Srbsku, částečně v Rumunsku a na Ukrajině, možná též na Slovensku ochotny při uskutečňování tohoto cíle použít i násilných prostředků. Současné vládnoucí elity v těchto zemích jsou existenčně závislé na pokračování tohoto kurzu, který je zároveň ochotna podporovat značná část veřejnosti i kulturní elity.

Problém spočívá také v tom, že se postojí tzv. demokratické opozice v těchto zemích, alespoň pokud se týká menšinových práv, často kvalitativně neliší od vládní politiky, jsou jen umírněnější. Nenabízejí (alespoň ne všechny) podstatně přijatelnější alternativu pro menšiny. Stanoviska demokratických stran vůči menšinám jsou často zatížena nedůvěrou, včetně strachu ze ztráty volebních preferencí v případě vstřícnějších postojů vůči požadavkům na rozšíření národnostních práv. Platí to samozřejmě i naopak, tj. o části maďarských menšinových politiků v sousedních zemích.

Situace menšiny v těchto zemích (v Rumunsku a na Slovensku po přechodném zlepšení po roce 1989, na Slovensku i během krátkého období vlády premiéra Moravčíka) se opět spíše zhoršuje. Menšina na to reaguje několika způsoby – emigrací (která způsobuje problémy v Maďarsku a je dalším potenciálním zdrojem napětí), politickou radikalizací a požadováním účinné pomoci od mateřského státu (tj. od Maďarska), nebo od evropských institucí (např. od Rady Evropy).

Maďarsko samo je ve velmi těžké situaci. Ekonomika státu je v první řadě díky extrémnímu zahraničnímu zadlužení (i přes výrazné zlepšení v posledním pololetí) stále ještě v rizi-

kovém stavu, a proto jakákoli maďarská vláda může provádět jen velmi přísnou restriktivní politiku. Ta zvyšuje společenské napětí a otevírá pole populistickým politikům. Západní podpora a reálná možnost integrace do západních struktur v krátké době jsou pro Maďarsko za této situace pravděpodobně klíčové.

Maďarskou zahraniční politiku nutí tato situace a nároky Západu udělat vše pro stabilizaci postavení země ve střední Evropě, včetně uklidnění v oficiálních vztazích se sousedními zeměmi. To se projevuje zvláště u současné vlády. Při stávajících vládách ve většině sousedních zemí znamená zlepšení oficiálních vztahů určitou rezignaci na ochranu menšin, což doma opět otevírá prostor pro populistické útoky proti vládě. Zároveň vládám Srbska, Rumunska i Slovenska slouží maďarské menšiny jako rukojmí při jednáních s Maďarskem. Hlavně Srbsko, ale částečně též Rumunsko jsou přitom v Maďarsku vnímány i jako možné potenciální vojensko-bezpečnostní hrozby.

Pocit této hrozby jen zvyšuje viditelná snaha vlád Slovenska, Rumunska a Srbska o koordinaci své politiky vůči maďarským menšinám na svém území i vůči Maďarsku samotnému. V zemi se znovu objevuje syndrom obklíčení, který maďarskému kolektivnímu myšlení není vůbec cizí. Možný dosah těchto faktorů je zatím nepředvídatelný.

Dalším faktorem, zvyšujícím pocit ohrožení, byla až donedávna občanská válka v těsné blízkosti maďarských hranic. K přesahům bojových údalostí na maďarské území docházelo v minulosti poměrně často. Boje na území bývalé Jugoslávie se bezprostředně dotýkaly maďarské menšiny v Srbsku, jehož vedení využilo této příležitosti k podlomení menšiny. Příslušníci zdejších menšin byli např. přednostně mobilizováni do bojů v předních liniích. Srbští uprchlíci z bývalé Krajiny byli většinou usídlováni ve Vojvodině a v Kosovu s cílem zvrátit etnické poměry v těchto částech země. Docházelo často i k násilnému zabírání obydlí příslušníků menšin pro potřeby uprchlíků. Úspěch mírových jednání o Bosně poskytuje naději na zlepšení situace celého prostoru i tamních menšin. Je však otázkou, nakolik se mír opravdu prosadí, nakolik se třeba v důsledku uzavření míru demokratizují i vnitřní poměry v Srbsku a jestli mír umožní návrat uprchlíků, včetně Maďarů, do jejich domovů.

Poněkud jiná je situace maďarské menšiny na Podkarpatské Rusi. Pro Ukrajinu tato menšina nepředstavuje prvotní problém a zároveň doufá v pomoc Maďarska při budování svých vztahů se Západem. Vůči maďarské menšině je ze čtyř vzpomínaných států relativně nejtolerantnější.

Charakteristické pro stávající situaci je např. podepsání maďarsko-slovenské bilaterální smlouvy. Předcházející demokratičtější slovenská vláda premiéra Moravčíka smlouvu podobného znění podepsat nemohla. Míra menšinových práv v ní obsažená totiž odporovala jejímu vlastnímu přesvědčení a kromě toho neměla ani politickou moc podobný akt prosadit. Maďarská vláda smlouvu, která pro ni byla čistě po obsahové stránce úspěchem, podepsala s ohledem na mezinárodní situaci a její ratifikaci prosadila patrně bez iluzí, že bude v praxi slovenskou stranou plně respektována. Ratifikaci smlouvy umožnila koaliční většina v Parlamentu, nepodpořil ji však ani jeden z poslanců opozičních stran. Vláda se tím samozřejmě vystavila řadě útoků a situace celkem nahrává populistickým politikům.

Kromě již naznačených rizikových faktorů, vyplývajících v první řadě ze samotného vývoje v Maďarsku, se ostatní alespoň prozatím nezdají opravdu vážné. Ani jedna z maďarských parlamentních stran nezpochybňuje kurz orientovaný na integraci do NATO nebo do Evropské unie. Stejně tak všechny deklarují svou snahu o zlepšení vztahů s okolními zeměmi. Jiná otázka je, jaké představy mají o konkrétním uskutečňování obou procesů. Poněkud realističtější zahraniční politika dnešní vlády poskytuje značnou naději na pozitivní vývoj v obou směrech.

Dnešní politický trend se však může změnit. Buď může vláda – ať už v zájmu integrace, nebo z ekonomických důvodů – pomoc a zájem směrem k menšinám výrazně omezit, a tím přispět k zhoršení jejich situace a k jejich následné radikalizaci, anebo by mohla její menšinová politika pokračovat ve své dosavadní nevyrovnanosti a stát se nevypočítatelnou se stejným účinkem.

Dalším rizikem je možný rozpad stávající vládní koalice nebo rozpad MSZP. I když je tato alternativa po politické stabilizaci v prvních měsících roku 1996 s výhledem na nejbližší dva roky nepravděpodobná, její možnost stále existuje. V tomto případě by žádná z pravděpodobných dalších alternativ (socialistická vláda opírající se o mírnou parlamentní většinu, koalice většiny dnešních socialistů s liberály, koalice socialistů s jinou stranou) nejspíše nepřinesla podstatnou změnu zahraniční politiky. Nová vláda by však byla labilnější, méně odolná vůči kritice, a to by se mohlo projevit v její zahraniční i menšinové politice.

Za dnešní situace jsou i radikálnější síly v rámci menšin nuceny být zdrženlivější, neboť vždy jsou značně závislé na stávající maďarské vládě. Nelze však vyloučit jejich aktivizaci a zesílení v případě zeslabení vlády a následné krizové situace v Maďarsku a ani její manipulaci částí politické elity, která by měla zájem na oslabení dnešního trendu.

Ještě vážnější rizika by mohly přinést příští volby, ať už by byly předčasné (což je nepravděpodobné), nebo v řádném termínu v roce 1998. Poté, kdy voliči minulý rok odmítli z mnoha důvodů pokračování vlády národně-křesťanského směru a umožnili vládu sociálně-liberální, jsou dnes většinou opět zklamáni.

Obě možné demokratické alternativy jsou tím prakticky vyčerpány. Demokratické opoziční strany (myslím tím FIDESZ, KDNP a obě strany vzniklé počátkem tohoto roku z MDF) se prozatím nezmohly ani na dohodu o úzké spolupráci mezi sebou, nemluví už o vypracování pozitivní alternativy současné vládní politiky. Uchylují se stále častěji k národně-nacionální argumentaci, na vládní koalici útočí střídavě zprava i zleva a jejich šance stát se do parlamentních voleb v roce 1998 vůči dnešní koalici reálnou pravicovou alternativou se stále zmenšuje.

Dříve se ještě mohlo hovořit o alternativě čistě liberální, představované spojenectvím FIDESZ–SZDSZ, ta se však již (s platností alespoň pro příští 2–3 roky) rozpadla. Mnozí voliči proto nemají jinou možnost, než se přiklonit k populistickému řešení, představovanému v Maďarsku nynějším lídrem FKGP Józsefem Torgyánem. Volební preference jeho strany až do března roku 1996 neustále rostly, zatímco popularita vládních stran klesala a volební preference ostatních opozičních stran (až na mírný vzestup FIDESZ) stagnují.

FKGP je se svou rétorikou velice specifickým jevem jakéhosi maďarského pravolevého populismu. O jakékoli ucelené koncepci v jejím případě nelze mluvit, což se týká i zahraniční politiky a menšin. Projevy jejich představitelů na toto téma jsou směsicí vlasteneckých hesel, frází o starostech o ohrožené menšiny, avšak zároveň i o nutnosti brzké západní integrace a o zlepšení vztahů se sousedními národy.

Po Torgyánově veřejném vystoupení při příležitosti národního svátku 14. března 1996, kde použil zatím nejagresivnějšího slovníku vůči svým politickým protivníkům, zaznamenala popularita jeho strany výrazný propad a od té doby stagnuje. Kromě zmíněného projevu tento zvrát způsobila i vyčerpávající se efektivnost argumentace maloročníků a první úspěchy vládní stabilizační politiky.

Je možné předpokládat, že značná část zbylých hlasů pro FKGP jsou dočasné „trestní hlasy“ vůči dnešní i bývalé koalici a že pravděpodobný volební výsledek strany by byl ještě nižší. Potenciální riziko zmenšuje i to, že spolupráci na vládní úrovni s nimi dnes oficiálně ostatní parlamentní strany kromě Křesťanskodemokratické lidové strany a snad i zbylé části MDF vylučují.

V případě, že by se FKGP přece jen spolupodílela na příští vládě, mohla by se zahraniční i menšinová politika stát chaotickou a nevypočitatelnou s množstvím prvků iritujících Západ i sousední státy. Maďarsko by v tom případě pravděpodobně z týmu prvního kola potenciálních čekatelů na euroatlantickou integraci vypadlo. Na rozdíl např. od Slovenska by to však pravděpodobně neznamenalo výrazné sblížení s Ruskem.

Dalším rizikem je značná manipulovatelnost dnešního vedení FKGP, vyplývající právě z absence vlastních ucelených představ. Je patrné, že se o něco podobného již pokoušejí právě nacionalistické síly. Výsledek tohoto snažení je zatím nejasný.

Popularita FKGP, ekonomické těžkosti, neexistence reálné demokratické pravicové vládní alternativy atd. spoluvytvářejí atmosféru, v níž by populistické a nacionalistické síly (včetně těch v rámci maďarských menšin) mohly v případě dalšího zhoršení situace získat značný vliv na vnitřní i zahraniční politiku v Maďarsku, včetně menšinové politiky. Zabránit tomu by mohl citelný a dlouhodobý zvrat v ekonomickém vývoji země, jasný příslib euroatlantické integrace v dohledné době nebo demokratizace vnitropolitického vývoje v zemích sousedících s Maďarskem, a tím i zlepšení situace maďarských menšin. Zlepšit situaci by mohla také konstruktivnější činnost jak vlády, tak opozice, a to nejen v oblasti zahraniční politiky. Nic z toho se však v nejbližší době nezdá jisté.

Červenec 1996

¹ Od roku 1990 do současnosti působily a působí na Slovensku tři významné maďarské menšinové politické strany: liberální Maďarská občanská strana (dříve Maďarská nezávislá iniciativa), Maďarské křesťanskodemokratické hnutí a hnutí Spolužití. Všechny tři se hlásí k politické orientaci napravo od středu, nejméně vyhraněné v tomto smyslu je hnutí Spolužití. Během roku 1995 vznikl (s velkou pravděpodobností na popud HZDS) jakýsi zárodek levicové, „aktivistické“ maďarské menšinové strany. Dnes je však již jasné, že nemá významnější masové zázemí.

² V Rumunsku vznikl v roce 1990 Demokratický svaz Maďarů v Rumunsku, který plní zároveň funkci politické strany i společenské organizace. Názorová pluralita se zde uplatňuje vně organizace formou politických platform a vnitřních voleb.

³ Mezi maďarskými menšinami v zemích sousedících s Maďarskem a např. menšinami na území dnešního Maďarska bylo a je dodnes několik významných rozdílů, určujících jejich další vývoj. Prvním, nejnápadnějším z nich je početnost menšin a jejich procentuální poměr k většinovému obyvatelstvu. Druhým rozdílem je skutečnost, že se maďarské menšiny mimo území většinového maďarského státu ocitly jednotně během krátké doby, a to v důsledku vzniku nových (v dané formě dříve nikdy neexistujících) hranic. Stalo se tak proti jejich vůli a do tohoto procesu nemohly podle svého mínění samy zasáhnout. Důsledkem toho je dodnes výrazně prožívaný pocit křivdy. Slovenská menšina na území potrianianského Maďarska vznikla např. většinou v důsledku ekonomicky a sociálně motivovaných migračních pohybů v 18. a 19. století (osídlování vyliďněných území atd.). Zatímco maďarská komunita byla k Československu přičleněna jako součást národně i politicky uvědomělého, organizovaného a strukturovaného společenství. Slovenské skupiny se odtrhly od společenství národně ještě plně neuvědomělého a politicky neorganizovaného za velmi odlišného stavu vědomí spolupatričnosti a např. bez vlastní inteligence. Maďarská menšina obývá dodnes poměrně kompaktní území podél hranic Maďarska, slovenská je usídlena velmi rozdrobeně ve většinovém maďarském prostředí, a to spíše v jihovýchodní části země. Tyto rozdíly, do značné míry objektivní, v dalším vývoji spolurozhodovaly o budoucnosti menšiny, o její schopnosti sebeorganizace, sebeprosazování nebo o odolnosti vůči asimilačním tlakům. Slovenská menšina byla také silně asimilační politice i přirozené asimilaci vystavena již před rokem 1918. Díky všem daným faktorům je v jejím rámci velmi nízký podíl osob s uvědomělou národnostní příslušností. I z těchto důvodů odolávají maďarské menšiny ve střední Evropě poměrně dobře asimilačním tlakům a jsou schopny se poměrně úspěšně politicky strukturovat a prosazovat, a to na rozdíl od nemaďarských menšin v Maďarsku samotném.

⁴ Pod kolektivními právy rozumím práva vykonávaná skupinou nebo komunitou jedinců jako kolektivem, kolektivně.

⁵ Na Slovensku je např. touto nejradikálnější menšinovou politickou silou hnutí Spolužití a v rámci něj proud stojící za předsedou hnutí Miklósem Duraym.

⁶ Opět v případě Slovenska to znamená větší podporu Maďarského křesťanskodemokratického hnutí a liberální Maďarské občanské strany, včetně skupin a institucí blízkých těmto stranám.

Poznámka: Většina údajů a pramenů, použitých v této studii, byla čerpána z maďarských odborných publikací, z denního nebo jiného periodického tisku, z materiálů politických stran, popřípadě z autorem prováděných interview s představiteli a odborníky jednotlivých stran.